

МАЛА БІБЛІОТЕКА МУРУ

РОКСАНА ВИШНЕВЕЦЬКА

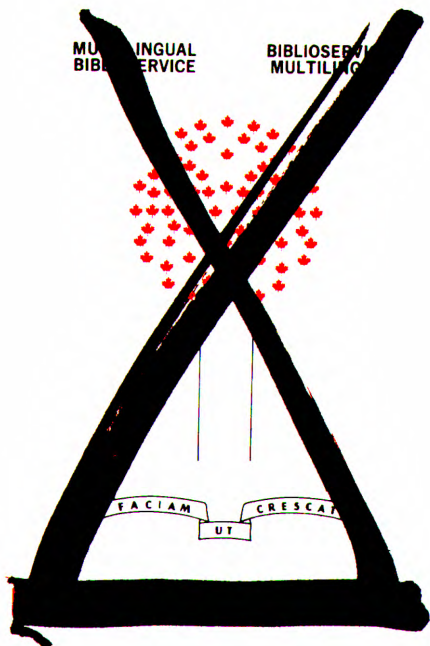
МАТЕРИНКИ

РОКСАНА ВИШНЕВЕЦЬКА

МАТЕРИНКИ

1 9 4 6

С. Вишневецька

Gift of Don de
Dr. V.J. Kaye

Тираж 1.500 прим.

МАТЕРИНКИ

Даремне було б виводити цю назву квіток-материнок від трави-материнки, якої вживають у нас знахарі для різних лікувань і яка росте чи не всюди. Ці квітки з тією травою нічого не мають спільного.

Вони росли на Материнщині — маленькому хутирці, і може тому їх діти так назвали, тим більше. Що ніде інде їх не можна було знайти.

Всі люди, хто їх тільки не побачив, були заздрі на ці материнки, пробували пересаджувати до себе. А от на, ніде вони не приймалися!

Як вони справді називались? — Хто його знає. Ніхто ні зблизька, ні здалека про це не міг нічого сказати. Може, про це можна було довідатися щось у старо-латинських ботанічних атласах. Пригадую, допавшись колись такої книги, я заглядела під рубрикою дивовижної фльори якісь квітки — Sancta mater чи щось подібне. Але вони не були такі, як материнки. Материнки були далеко кращі, і з тим в один голос погоджувались усі діти з Материнщини.

Їхній колір був сито-блакитний, оквіття подібне до оквіття повних стокроток, тільки трохи більше. Якби не той колір, вони б майже цілком були подібні до квіток Атосу, так званих «слізок Матері Божої».

Про ці слізки, що ростуть лише на Атосі, та-
мошні ченці розповідають таке:

«Мати Божа ходила по горах плакала:
Її Син мав бути розп'ятий!
Вона питала Місяця, Вона питала Сонечка:
«Чим полегшити його муки?»
Ніхто не знав, лише Земля-праматір:
«Слізми, своєю мукою!»
Мати Божа ходила по горах і плакала,
Просила Місяця, просила Сонечка:
«Будь свідком моєї печалі!»
Місяць посвітив, Сонечко пригріло,
Земля сльози квіточками позбирала».

В слізках перлямутром блистіла справжня сльоза.
В материнках завжди стояла синя роса.
Слізки пахли бальзамами і кипарисом.

Материнки — чимсь дуже наближеним — маминую хутрянкою.

Вони росли на галявах Материнщини з ранньої весни до пізньої осені. Іноді здавалось, що вони ростуть і взимі на глибокому снігу, особливо ввечері, як приплющиш трохи очі.

В домі материнок, сухих або свіжих, завжди було повно. Вони стояли в ідальні на столі, в дитячій кімнаті біля узголів'я, в божниці біля слізок.

Вони, ніби як слізки, ніколи й не в'янули.

Коли хтось з дітей був далеко від дому, йому посилали материнку. Тоді дитині ставало легше на душі: хтось знав про неї, хтось пам'ятав! І згадка про Материнщину була однією пахучою материнкою.

Тепер усіх дітей з хутора розігнала хуртовина в різні сторони. І ніхто вже їм не пошле материнку. А вони так втішились, якби хтось хоч сказав, чи ще ростуть материнки на Материнщині.

Якби хтось з вас чув про це — перекажіть!

ЛЯЛЬКА

«Лялька! Лялька! Лялька!»—неслось з усіх коридорів і гурми хлопчаків бігли за маленькою дівчиною, що хотіла від них втекти на шкільний двір. Але, заскочена з усіх боків, вона мусіла зупинитись; притулилася до стіни і вся тремтіла, мов зацьковане звірятко. Хлопчаки, то один то другий, підходили ближче, доторкались до її кісок, білих як льон, розглядали рожеве личко та її маленькі ручки й ніжки. «Дивись, дивись, чисто лялька! А яке мя'кесеньке волосся! А ніжки, а ручки — чи бачив хтось такі? — мов у котика!»

Та Злотка — так ця дівчинка справді називалась — ховала ручки в суконку і, ледве не плачучи, не знала, куди сховати ніжки. Її темні очі з безмежним жахом дивилися на хлопців. Вона, приїхавши з хутора, уперше прийшла до сільської школи, ще ні трохи не оговталась, а тут такі влови! Всі хлопці, розхрістані, скудовчені, розбишацькі, здавались їй не інакше, як якимись вовкулаками.

Нічого злого не було в цьому хлопчачому подиві. Просто, вони ще не бачили такої дівчинки. Але кажіть щось впійманій пташці! Туліть її та гладьте, а вона все дивиться, як би вирватися.

Щось подібне відчувала і Злотка. Цей вічний крик — «Лялька! Лялька! Лялька!» — в її вухах звучав мов лайка. Дотики пекли, ніби найгірша ганьба.

Вона радо б віддала свою найкращу стрічку хлопчачкам як викуп, лише щоб вони її не займали. Та, на біду, хлопчаків не цікавила стрічка і вони улаштовували такі влови щодня.

І не набридало! А може дійсно було цікаво бачити, як маленька дівчинка, піймавшись, то збирається плакати від переляку, то гнівно тупає ніжкою.

Один рятунок від хлопчаків був шкільний дзвінок. Як тільки задзеленьчить, — вони розсипались, як горобці, по всіх клясах і нарешті давали Злотці спокій, але не надовго — до другої перерви.

Найбільше Злотка боялась Ярка Вітрогона.

Це був уже великий хлопець, ледви не парубок. Він ніколи не вчився, вічно сидів у тій самій клясі і тільки бешкетував.

Його батько, який жив далеко в повіті, коли приїздив, казав не раз: «Мій Ярко буде свині пашти!» Або; «Ярко дістане по заслuzі — вовчий пашпорт!» Або ще: «На інакше, як Ярко буде примушений одягнути ведмежі чоботи!»

Злотку дуже цікавило, що то за вовчий пашпорт і що то за ведмежі чоботи? І вона довідалась таке: Вовчий пашпорт — це ніби арештантський. Ніхто нікого з таким пашпортом ніде не прийме, ані за свинопаса. Ведмежі чоботи — це щось на кшталт во-яцьких, тільки вони всюди набиті гострими гвіздками, що так і шпигають.

Злотці було трохи шкода Ярка, що дістане вовчий пашпорт і буде примушений носити ведмежі чоботи. Але коли ж він такий злий, то хай носить і то якнайхутче!

Це ж він першим починав завжди переймати її! Це ж він найбільше кричав: «Лялька! Лялька! Лялька!» І це ж він, а не хтось інший найбільше тріпав її кіски!

Дні проходили. Ярко Вітрогон все ще був у

школі і не йшов пасти свині. Від його вигадок вся школа щодня ходила ходором. Учителі бралися за голову і тільки з огляду на батька не викидали Ярка зі школи. А вже бідна Злотка боялася зробити й два кроки з-поза шкільної лави, не те що вийти на коридор.

Все ж Ярکو знаходив способи крикнути їй навздогін: «Лялька! Лялька! Лялька!» або послати рукою цілунок, або.., ні! таки напевне це він, хто відважився покласти їй в торбинку на книжки листка з намальованою квіткою і з віршем:

«Ти лети, лети, листочку,
до замкового дімочку,
де сидить уся в коральках
лялька, лялька, лялька, лялька.
мила, мила, мила Злотка,
в її рученьках стокротка.»

Як тільки Злотка, прийшовши додому, знайшла цього листка і прочитала, — скорше, щоб ніхто не бачив, подерла його на кусочки й кинула через вікно до парку.

Надворі був вітер. Один кусочок ледь-ледь не влетів Злотчиному братові до книжки. Злотка страшенно налякалась: ану ж, брат з нього вичитає усю її ганьбу? І те, що її лають лялькою, і, те, що хтось насмілюється її називати «милою Злотою»! Ще б так бракувало попасти братам, тим страшним глузівникам, на зуб! Вона хутчій вибігла з кімнати, позбирала всі кусники і спалила їх на свічці. Після цього Злотка почувала себе так, ніби випалила на собі якесь ганебне тавро.

Та листки з'являлися щодня і вже не по одному, а по кілька. Злотка ледве не плакала від злості. Хоч вони не всі були однією рукою написані, вона все думала, що це від Ярка, і, не читаючи, нищила їх із квітками до останнього кусника.

Ах, як вона бажала тому Яркові ведмежих чобіт!

Ах, як вона просила: «Боженьку, дай щоб Яр-ко дістав по заслугі! І вовчий пашпорт і ті ведмежі чоботи! Боженьку, зроби це якнайхутчій!»

Раз, прийшовши зі школи і заглянувши в торбинку, Злотка не знайшла жадного ганебного листка і відіхнула,

Коли прийшла пора робити завдання на завтра, вона спокійно при братах вийняла з торбинки свою читанку, розгорнула і... Боженьку! Як почали сипатися з читанки листки і з стокротками, і з рожами!

Злотка змертвіла.

А брати за листки і давай читати:

«Я до замку ходжу, ходжу,
все приношу красну рожу,
все для Злотки, Злотки-злючки,
в її сніжно-білі ручки.»

Тут брати в регіт, а за хвилию знов давай читати:

«Мій листочок долетів.
Був він Ляльці не во гнів.
Лялька з усміхом читала,
до шухлядки уклала...»

Ні, далі слухати не можна було ніяк!

Злотка вискочила і погналась,

Аж увечері знайшли її в парку, заплакану і люту на братів, на Ярка й на цілий світ.

Якось так випало, що наступного дня вона не мусіла йти до школи і не мусіла зустрінутися з не-нависним Ярком. Злотка від'їхала на довший час на хутір за кілька верст.

Ніколи вже в своєму житті вона не побачила Ярка, до речі, й не бажала бачити. Але його ведмежі чоботи й вовчий пашпорт, хотіла вона чи не хотіла, бачила майже щоночі. І скажіть но, де? — На своїх власних ногах і в своїй власній кишені!

МАМУРКА

Є таке прислів'я: живуча, мов кітка.

І хто б перечив цьому, якби знав усі пригоди нашої Мамурки? Про це я й хочу розповісти.

Народилася вона зі своїми братами й сестрами однієї провесни на горищі.

Діти це якось викрили і заходилися помагати їй матері Прамурці кормити котеняток. А було їх аж дванадцятеро! І всі як один: сіресенькі з білими лапками — так, як мати. Не можна було їх ані розрізнити, через це не можна було й назвати, хіба кожному почепити іншу биндочку.

Діти щодня тягли на горище мисочки з молоком, нахиляли до них мордочки котеняток, але ці, ще сліпі, тільки порскали. Прамурка, перехилившись набік, спокійно дивилася на це і мружила очі. В кутках її рота щось грало. Вона сміялась! З дітей чи з котенят?

Уліта — старша корівниця страшенно лаялась, нібито не на дітей, а на миски, що раз-по-раз спадали їй на голову, коли вона щось робила в сінях. «А бодай вони усі порозбивалися!» — тільки було й чуеш.

А ці миски, дійсно, ніби чорт штовхав. Та ж тримаєш їх добре в руці, лізеш по драбині якнай обачніше, от вже останній щабель — і на горищі, як

тут трах! — і з миски черепки, а з молока і сам Бог не розбере що.

Уліта вже почала лаяти не миски, а котенят: «А бодай вони всі виздыхали!»

Нарешті їй терпець урвався. Після однієї такої оказії, вона почала кричати: «Хай пані йдуть подивляться, куди дівається молоко! Та ж онде — на гноїще, та ж на ту ненасить! Як так піде далі, то ненастарчиш того молока: то котюгам, то псюгам, то чорти-знати кому!»

Пані почала її вговтувати:—Але ж, Уліто, слава Богу, маємо молока досить, з того не збідніємо!

Та розгнівана Уліта ніяк не могла заспокоїтися:—Еге, не збідніємо! Та ж на горищі маємо тої ненаситі дванадцятєро штук, на сіннику — вісімнадцятєро, а ще о-от окотиться четвєрта кітка.

І, бачачи, що з панею не можна дорозумітися, Уліта злісно повернулась, і в її очах заблїс недобрїй вогник.

Відполудня діти застукали Уліту біля Річки, як вона топила котенят. Вони почали кричати, що вона не сміє цього робити, що вони поскаржаться мамі, що мама їй покаже, як топити котенята. Та Уліта з цього лише сміялась.

Всі котенята вже поринули на дно, тільки одне все ще борсалось, хапалося передніми лапками за сухий комиш і штикало до нього своєю сліпою голівкою. А та безжалісна Уліта все відпихала його від берега чоботом. Діти кинулись до річки і витягли котенятко з води, коли вже воно цілком вибилося з сил і поринало. Мокре, змерзле, воно тремтіло, як осиковий лист. Діти його за пазуху й хутчій додому. Там покладали його в кімнаті біля грубки, знайшли Прамурку, що розгублено шукала всюди своїх діточок, і покладали її біля нього.

Прамурка жалібно нявкала. Мабуть, хотіла ска-

зати, що вона мала їх більше, ніж одне. Але коли котенятко притулилось до неї, вона на хвилину забула за це і почала його лизати.

Враз, пригадавши, схоплювалась, бігла на грище, обшукувала кожен кут, спускалась по зовнішній стіні на подвір'я гналась до саду — і верталась ні з чим.

Тоді вона починала лизати врятоване котенятко ще з більшою запопадливістю.

Прошло кілька днів. Прамурка, мабуть, побачила всю марність своїх шукань. Вона довше задержувалась у кімнаті, поїла котенятко і дримала біля нього.

Тепер лише іноді крізь сон, було, занявкає, напружить ноги, ніби пригадає собі, що кудись вона мала бігти, але забула вже куди.

А котенятко росло, давно вже відкрило свої каламутно-сині очиці, хлептало, запхикуючись, з мисочки і гралось зі своїм хвостиком.

Треба вже було дати йому наймення. Після великої аради між собою та зі старшими, після ретельного обслідування, до якого роду котенятко належить, діти дали йому наймення Мамурка.

Мамурка була дуже мила. З нею гарно гралось з клубочком «у мишку», з фуркалом «у горобчика», тільки не подобалось їй гратися «у торохкало», — це коли їй прив'язували до хвостика папірець. Тоді вона, забувши, що від свого хвостика не втечеш, перелякано бігла від нього щодуху, а він все за нею. Мама заборонила цю жорстоку гру.

Хоч Мамурка мала молока вдосталь, не могла заперечити в собі своєї хижацької крові. Вона йшла з Прамуркою на лови, сідала в коморі біля мишачої нірки, заглядала до неї і терпеливо очікувала, поки вискочить мишка. Коли таке ставалось, і необачна мишка вискакувала, Мамурка скоком

наздоганяла її та хапала зубами за спину. Мишка, вкусивши кітку за ніс, визволялась і, напевне б, щоразу втекла, якби не наспівала тут Прамурка і не хапала мишку за карк. Так стара кітка привчала молоду, як треба поводитися на довах.

За деякий час бозна вже скільки мишок тяжіло на душі у Мамурки. Її почали діти приписувати й таке, що вона, може, й не робила, як от подушення морських свинок, кроликів, голуб'ят і соловейків.

Це все відштовхувало від неї дітей, і вони злораділи, коли бачили її з надірваним вухом чи скаліченим носом. Але, на диво, Уліта тільки тепер почала жалувати Мамурку. Сама давала їй молока і завжди захищала перед якимись обвинуваченнями.

Раз Уліта прибігла до мами, тримаючи за хвіст величезного щура: «Дивіться но, дивіться но, пані, що та Мамурка втяла: задушити такого щура! На таке ще ніхто з котів не відважився з того часу, як загинув «сибіряк» — її батько.»

Уліта хвалилася тим перед усіма і ледве не повісила Мамурці на груди медалю.

А Мамурці було цілком не до того. З покусаними вухами, зі зле почухраним кожушком вона вилежувалась щось кілька днів.

Дійсно, від цієї кітки було це геройство. З щурами ледве справлявся пес-щуролов. Її батько — величезний сибірський котюга, на всі щурячі хитрощі бувалець, так і загинув від щурів.

Може, тут частка вини була й Улітина. Якби припустити, що вона пустила його до глибокого льоху, замкнула й забула про це, адже міг би він здохнути там з голоду? Правда, Уліта відхрещувалася від того, та чи їй можна вірити? Скільки вона божилася при цілком очевидній брехні?

Але як припустити, що на сибіряка напало кілька

щурів? Його роззявлений писок, рани по цілому тілі могли б це підтверджувати. — Ой, злу він мав смерть! І гідний був того, щоб діти його поховали з усіма вояцькими почестями.

Окрім топлення, Уліта ще мала один випробуваний спосіб, як позбавитися зайвих котів, і то вже великих. Коли вона взимі їхала з наймитом на ярмарок до містечка по горщики, — брала з собою в мішок котів і випускала їх десь далеко в полі. Про це вона нікому нічого не говорила, нічого й не питала, а все робила на свою руку. Так вивезла колись і тітчину ангорську кітку. Коти гинули в полі від голоду й холоду або дичавіли по лісах.

Діти все дивувалися, де діваються коти. На запити Уліта лише посміхувалась і ні чичирк.

Але раз це виявилось.

Якось пропала більша половина котів, а з ними й Мамурка. Останнє здивувало й саму Уліту. Це було дітям запорукою, що Уліта в цьому має чисті руки. Вона все шукала кітку й примовляла; «Ну, де воно забігло? Ну, де воно забігло?»

Коли всій челяді на кухні набридло це, наймит і бовкнув:—Та ж ви самі її вивезли в поле, чого ж питаєте?

Уліта остовпіла:—Чи ти здурів? — і почала вголос собі пригадувати, як це все було. Удосвіта запрягли коні. В санки сіла ззаду вона, спереду сів наймит, а посередині санок поклали мішок з котами. Десь на тринадцятій-п'ятнадцятій версті з дому вона висипала позад себе мішок і ані не подивилася. Може там і була Мамурка? Але хто б їй, Уліті, таке зробив? Гулька! Уліта до неї:—Кажі, кого ти там поклала до мішка?

Служниця Гулька, яка мала якісь розрахунки з Улітою, відповіла, глузуючи: Чи—ви мені тих котів

називали? Казали добру половину покласти, я й поклала!

Уліта не тямилась од злости.

Це чули діти і побігли до мами зі скаргою. Вони обзивали Уліту перед мамою катом в червоній спідниці; пригадали, як вона вмисне нелюдяно ріже курей, що ці нещасні скачуть і по півгодині без голови; що варт її саму, щоб пам'ятала, викинути голу на мороз.

Але вже нічого не можна було повернути. З того часу пройшло вже кілька день, коти, мабуть, вже давно загинули.

Діти не могли з тим примиритись і, якби їхня воля, то вони поїхали б шукати котів. Але хто б їм дозволив із-за цього гнати коней?

Минуло яких два тижні. Раз увечері якийсь кіт нявкаючи, почав шкребти до зовнішніх дверей кухні. Уліта вийшла, щоб прогнати його, і кого ж побачила? — Мамурку! Скорше з нею до пані й ніби вихваляючись своєю дитиною, радісно скрикнула: — Подивіться но, воно таки знайшло дорогу!

Мамурка занепала до неможливості: сама кість і шкіра, здичавіла й стала недовірлива. Треба було її довго принаджувати молоком і гладженням, щоб знов пригтовати.

Все ж якась лиха непримиренність у Мамурки лишились. Окрім дітей та Уліти, вона не давалася до рук нікому, порскала і дряпала, мов навіжена.

А щодо чужих — в найліпшому випадку показувала хвоста.

Гостюючи, одна знайома пані як не приговорювала до Мамурки ніжними словами — і «мур-мурцю!» і «киць-киць», як не приманювала різними ласощами — нічого не помагало. Кітка блись! очима, хвіть! і от на тобі! — тільки хвіст стовбурем,

Були й гірші випадки. Раз чужому пуделеві заманулось погратися з Мамуркою. Він прискочив, пхнув її носом, аж перевернулась, і давай вибрикувати. Ох, як Мамурка не вискочить, як не дряпне його в очі: «Прс! Прс! Ти, ти, зайдо! Зась тобі!» — де і дівався відвічний страх перед псами. З того часу пудель почав оминати її та й увесь котячий рід на три гони.

Ще не один раз прийшлося Мамурці шукати дороги додому, а все якось знаходила. Таки хтось з пастушків за цукерку запродав її цій знайомій пані, що страх бажала мати Мамурку в себе.

Та не довго тишилась пані своєю власністю. Як не догоджувала вона кітці, Мамурка як тільки допалась за вікно — і драла!

Коли любиш свій дім, як не любити огнище?

Мамурка залюбки вигрівалась на черені. Але про це ніхто не відав і не здогадувався.

Якось Уліта наклала під плиту дров і підпалила. Коли вогонь зайнявся, щось почало ворухитися під плитою й перкидати поліна. Перелякана Уліта хутчій відчинила дверцята. З них, як стріла, вискочила напівобгоріла Мамурка.

Уліта схопила її за ноги й кинула об землю, щоб добити. Мамурка миттю з землі навсі чотири, і хвіть! — і пропала.

Довгий час не показувалась. Всі вже думали, що десь дійшла,

А от ні! Мамурка прийшла якось і сіла в кухні на печі, чорна і страшна. Хто не знав Мамурки раніш, і її пригоди, тепер мав її, потворну, за домовика.

І хай! Домовик вартує щастя дому.

Батько привіз його в кишені шинелі з Радивилова. Вітаючись з мамою, батько тріпнув жартівливо їй в лице засніженою папахою. Відсахуючись, мама не розгледіла спочатку, що це опинилось в її руках. Вона гадала — папаха, а це був кудлатий чорно - білий песик! Мама радісно засміялась, як уже давно не сміялась.

Діти прибігли і давай брати його на руки, притискати й цілувати. А песик нічого — ані чичирк!

Мабуть, він і без того був ледве живий від тієї далекої подорожі, а тут такі пестоці.

Мама подивилася і сказала, що він, напевне, хоче їсти. Всі діти побігли по молоко і заповідливо почали його годувати. Та він ще не вмів хлестати! Прийшлося навчати.

Попередній власник дав йому ймення Гектор. Діти радо перехрестили б його по-своєму. Але мама гадала, що личить чужинцеві (він був з породи сенбернарів з примішкою доги) також мати й чужинецьке ім'я. А раз він уже чує на ймення Гектор, то хай це так і буде.

Ну, Гектор, то й Гектор.

Ріс він, як з води, від молока давно перейшов на їжу мисливських псів — суп з крупів і кісті. Ха-

пав найбільшу костомаху, і нема того, щоб залізити з нею кудись у куток, як це робили інші пси, а десь поблизу сідав на видному місці й починав її трощити. Коли йому іноді понадилось щось ліпшого, ніхто з псів не відважився це від нього відібрати. Мабуть, їм дались у знаки його кремезні лапи й гострі зуби. Майже щодня мамі приходилось лікувати розідрані вуха й покусані горлянки.

Гавкав Гектор надзвичайно голосно й грубо. Його «гав, гав, гав!» випадало достоменно так, як у гера фон Кравзе «фрав, о, майне фрав!», коли він звертався до мамі!

І невідомо через що: чи тому, що гер говорив подібно до того, як гавкав Гектор, чи тому що Гектор гавкав подібно, як говорив гер, — мама їх обох любила і давала їм за обідом найліпші кусники. Так що після обіду Гектор мав силу боротися з псами за чотирьох, а семидесятилітній гер уже за столом починав куняти та йшов спати.

Спав він від обіду до вечері, а з вечері знов до обіду. Невідомо, коли, власне, він мав узятися за якусь працю, щоб справдити свій титул «майстра від кахлів».

Не можу сказати, чи була якась спорідненість між Гектором і гером, але ніхто не був такий вірний мамі, як вони обоє.

Гер за обідом це висловлював квітчасто й багатомовно, дарував мамі образки своєї роботи з прекрасним лицарем навколішках і присвячував їй вірші. Його так і називали: мамин лицар.

Від Гектора ані не потрібно було слів, лише глянути було, як він дивився на маму чи лягав біля її ніг, ніби от-от вже клав свою голову й життя за неї.

Якось хтось сказав дітям, що пси чують лише останній склад у слові. Діти випробували це на Гекторові і почали кликати його Тором, відкинувши гек.

І дійсно, це справдилось на Гекторові: він біг на це ім'я. Але спочатку проти цього твердження були певні застереження. Гектора принаймні треба було два рази покликати «Тор! Тор!», аж поки він послухає, в той час, як «Гектор!» вистачало крикнути лише один раз.

Дітям зручніше видавалося ймення Тор, до того воно нібито більше йому підходило. Як відомо, Тор — це чуже поганське божище, жорстоке й ненаситне крові.

А наш Тор давно вже не був такий безневинний, як був приїхав у кишені.

Великий, мов теля, він став пострахом для всіх околиць. Його, як огню, боялись жебраки й злодії. Діставалось і цілком порядним людям. Але чого можна було жадати від пса, коли й люди не можуть розібратися в людях?

Одначе у Тора було щось таке, що й не всі люди мають, це — шляхетність, мабуть, від божища, хоч би від того тезка — поганського Тора.

Він ніколи не чіпав того, хто вже в бійці впав, і не чіпав дітей. Коли траплялось таке, що його супротивник лежить уже горілиць, він сідав біля нього, дивився то на нього, то на свої лапи, ніби порівнював силу, і потім велично відходив.

Ніколи ні перед ким він не ганьбився: не бгав під себе хвоста, не нагорблював хребет і не схиляв від сорому голови.

Чи він був такий певний, що всі його вчинки були єдино правильними? — Не інакше.

Після різних кривавих сутичок, Тор не смів уже бігати вільно. Його прив'язали на ланцюг.

Він підволився цьому зі спокоем цісаря: ніколи не рвався на ланцюгу, щоб звільнитися, лежав, проходжував кілька кроків, сідав і дивився на все мудро і безпристрасно.

Але що це сталося одного разу, що цей пиш-ний цїсар і розсудливий мудрець повів себе так, як найлегковажнїший бунтар?

Тор зїрвався з ланцюга!

Одного разу, коли нікого не було на подвір'ї й поблизу, лише пастушок щось робив біля сінника, надїйшов якийсь селянин.

Він розглянувся на всі боки і, не бачачи нікого, попростував під острішок, де була кїнська зброя та інші причандали. Там він вибрав усе, що припало до серця, наклав на плечі і хотїв уже відїйти так, як прийшов.

Пастушок мав намір окликнути селянина, куди це він усе це тягне, але зацікавився почином Тора й не окликнув.

Тор, як тільки селянина зачув, підняв голову і почав за ним стежити. Мабуть, йому видалось щось підозрілим, і він почав стежити ще з більшим напруженням. Коли селянин уже збїрався відходити, Тор побачив, що не можна гаяти часу, адже той злодій втече! Він без звуку нап'яв ланцюг — не пускає, тоді скочив один раз, другий, третій — і з уривком розїрваного ланцюга на шиї погнався селянинові навздогін.

Той, нічого не підозрїваючи, став як громом вражений, коли Тор налетїв і схопив його за халяву. Схаменувшись, він почав бити Тора краденими посторонками, стрїпувати ногою, щоб позбавитися того навїженого пса. Та пес зціпив зуби, як кліщі, і не пускав ані на крок далі.

Тут не витримала халява й піддалась.

Селянин вноги!

Тору варт було зробити два-три скоки, і вже був біля нього. Хап за другу халяву, та на цей раз не тільки за халяву, а й за литку. Селянин у крик.

Збіглися люди. Тор роззяв зуби лише тоді, коли хтось прибіг зі своїх.

Всі підозріння Тора справдилися. Цей селянин, хоч і був порядний чоловік, але хто встоїть, як побачить, що десь щось погано лежить? Про це він щиро і зширока розповідав панові, як було прийшов тільки попросити води, а от спокусило. —

Тор, мабуть, дуже дивувався, що злодій замість доброго гарапника дістав їсти й пити та ще й на лікарський огляд. Принаймні, коли його посадили знов на ланцюг, вдвоє товщій, він довго шкрябався за вухо і над чимсь уперто думав.

І як було не думати? Якби не Тор, украли б панові й ногавиці з-перед носа. Та й не тільки ногавиці! Вночі можна було б украсти й самого пана.

Хіба хтось чув, як підкрадався злодій? Це Тор завжди підіймав тривогу своїм гав! гав! гав! і чи запуджував злодія, чи призводив до його піймання. Правда, були ще й інші дворові пси, що тримали вночі варту. Але й найчуткіша з них Гавка, і та помилялась. От стрепенеться спросоння горобець, а вона вже заливається: гаф, гаф, гаф, гаф! — чи не на сміх?

Мабуть, лише одна пані розуміла, що без Тора не можна обійтись. Після якихсь вловів, вона було завжди погладить його по голові.

А Торові, здається, тільки того й треба було. На догану чи похвалу інших він не звертав найменшої уваги.

Та якось прийшлося, що пані після одного кривавого двобою, коли він залишив на полі бою своє праве вухо й шкіру з цілого лівого плеча та ще й невідомо, чи всі ребра цілі, — не погладила його по голові ані не глянула на нього.

Тоді вперше за своє життя Тор заліз кудись у куток, ніби цілком не бажаючи дивитись на цей несправедливий світ, і там зализував свої рани.

Це сталося так:

Напередодні Тор зірвав знов ланцюг. Випало це надвечір. Вночі пустили його пробігтися, а вранці, поки не скують нового ланцюга, замкнули до комори.

Було коло полудня. Тор нудьгував, міряв кроками комору від вікна до дверей і знов від дверей до вікна, ставав на задні лапи і дивився у вікно. Двері були зачинені на засув, вікно високо. Тор знов починав ходити.

Враз він нащулив вуха: на подвір'ї якісь чужі кроки. Він встав на задні ноги й побачив через вікно, що хтось чужий підняв велику колоду і шасть з нею з подвір'я. Злодій!

Маючи за правило вдень не гавкати, він тихо метнувся до дверей, відтіль до вікна, потім знов до дверей і нарешті — як не скочить з розгону у вікно!

Шибана бризки, скло на скалки, а Тор з розбитим носом і скривавленими лапами погнався щодуху за злодієм.

Позаду в коморі перевернулись бодні з борошном, розсипалось із мішків пир'я. Зачувши дренькіт скла, коти з осоні на подвір'ї миттю повискакували на дерева й почали порскати. Льоха, побачивши небезпеку, розхрокталась як навіжена і почала якхутчій відводити своїх поросят. Кури, скільки їх не було тут, всі злетіли, мов птахи, на високий паркан і як на сполох, почали кудкудахкати.

Вибігли люди. Криком вони хотіли попередити того чоловіка з колодою, що за ним женеться пес. Той, хоч і був уже далеко, почув і оглянувся. Побачивши пса, він гепнув колодою об землю, вихопив з тину кіл і почав оборонятися.

Диво, як він не забив Тора, та ж тим колом і з тими м'язами, що були в нього, можна було б покласти й бика.

Тор, мабуть, вважаючи того чоловіка за гідного супротивника, не хапав за халяви, а кидався на нього цілим тілом. Коли кіл з усієї сили лягав на його ребра, він відскакував і зараз же гнався з другого боку.

Чоловік не мав як зайняти добру позицію, а може й не мав коли про це подумати. А під боком був тин, що міг би захистити ззаду. Тор це якнайліпше використовував і примушував чоловіка крутитися, як на гарячому вугіллі.

Люди почали кричати, щоб чоловік ліг на землю, тоді його пес не чіпне. Та чоловік чи не міг розібрати згарячу слів, чи боявся довіритися псові — адже найбезбороннішим себе почуваєш, лежачи! — все вимахував колом.

Враз кіл трісь! і зломився надвоє. Це на хвилину збентежило чоловіка. Тор, вціпившись в плече зубами, звалив його з ніг.

Тут прибігли люди. Та вже й без того Тор вважав бій закінченим.

Виявилось: цей чоловік не був жадний злодій, а робітник Ярема, відомий своєю силою. Його послали з тартака принести колоду, що лежала на подвір'ї.

З цього всього мама мала неприємності й великі витрати — на лікаря, на підпору Яремовій родині й подібне. Ще добре, тоді ще не знали, що від покусання і здоровими псами, рівно як скаженими, можна сказитися. А то Ярема від одного страху напевне б сказився.

Коли у мами гнів на Тора трохи схолов, вона знайшла його десь в його сховку, вимила рани й перев'язала їх, вичистила його шийку від кліщів, яких він поназбирував повно, накормила й напоїла його.

Тор ніжно лизав їй руки.

Дивно, з цього часу мама ще більше любила Тора, а він її.

Але Тор уже і день, і ніч мусів сидіти на ланцюгу. Видно було, як він сумував. Іноді мама приходила до нього, розважала й пестила його; казала йому, що ніяк не можна пустити його з ланцюга, бо знов скоїться якийсь нещастя.

Тор слухав і віддано клав мамі на коліна свою голову.

За деякий час, під весну, якось прибігла служниця Наталка до мами й сказала, що з Тором щось сталось, чи не казиться: нічого не їсть.

Мама вийшла подивитися. Тор зустрів її таким сумним поглядом, який тільки буває у звірят, ледь-ледь підвівся і слабко забив хвостом.

А як він її зустрічав раніше! П'явся на задні лапи, скакав на груди, намагався лизнути в лице.

Тепер він лежав, байдужий до всього, а біля нього стояла недоторкнена миска.

Ні! Не було ознак сказу: очі в Тора були чисті, біля рота не було піни, лише єдине те, що він нічого не їв.

Може це лише початкова одміна?

На кожний випадок мама наказала завести Тора до порожнього хліва й замкнути. Тепер мама кормила його сама; приносила йому все щонайліпше зі столу, гладила його і просила Бога дати Торові хоч на момент людський язик, щоб він міг сказати, що з ним.

І Бог маму вислухав, хоч і не так, як мама просила.

Приїшов якийсь дідусь, подивився на Тора і сказав, що це голки. Хтось дав їх псові, найправдоподібніше з куском м'яса, пес глितнув — от і все. Ради на це нема жадної.

Мама, не ховаючись, розплакалась, як дитина.

Тора відв'язали. Він не відходив від мами. Їй приходилось стримувати свій крок, щоб він міг поспівати за нею до саду, на город, на подвір'я, куди тільки треба було їй піти доглянути.

За два-три дні він ледве волочився.

Якось мама затрималась у саду з робітниками. За якусь годину схаменувалась — Тора нема!

Почали його всі шукати, кликати. Мама перша побачила його за садом, край нашого поля, на рові.

Прибігла, а він вже в останніх страшних корчах рвав землю, качався і нарешті витягся на цілий зріст біля маминих ніг.

Його там, на границі нашої землі й закопали і навалили на це місце великий камінь.

Тора вже не було. Але він ще довго страшив усіх злодіїв, вибігаючи вночі з-під каменя привидом.

БУЦЬО

Мати його була «холмогорка» з маленькою чорною голівкою, довгою шиєю і великим тулубом; батько — «швайцар», рудобілий, з великою головою та з широко розставленими рогами. А він? Не знаю, до якої породи можна було б його віднести. Але не думайте собі, що це був якийсь покруч, мізерний і незугарний. В кожному його поруху і в кожній рисі виявлялась шляхетська раса.

Увесь бурий, на свої місяці — було йому тоді яких три-чотири — був незвичайно великий і сильний.

Всі очікували, що коли він виросте, поведе череду. Його пані так і гадала: пізніше лишити його племінним бугаєм і заступити ним його батька.

Якби я бачила еспанських биків зі славетних тамошніх бичачих боїв, може б відважилась твердити, що він був одним з них. А все ж якась кривність між ними, напевне, існувала, і ви з тим згодитесь, якщо слухатимете далі.

Маленька Злотка охрестила його Буцьом. Буцьо та й Буцьо.

Але після одного випадку вже не можна було його так пестливо називати.

Сталось таке:

Дволітня Злотка дістала перші черевички, такі біленькі, з розчіхраними кичками. Вона скоріше одягнула їх, показала тому й тому і вже не знала, кому показати ще. Ох, скільки тієї радості! Її не можна було піднести! Треба було чим скоріше розділитися нею з усіма. Зі скількома вже не ділилась, а все одно серденько нею повне.

Злотка піде на прогульку зі старшими дітьми і покаже черевички всім, усім!

За садом на узліссі Злотка зупинилася. Вона й не уявляла собі, що світ такий великий: ідеш, ідеш, і кінця нема! Вже болять ніжки, і якомсь їм незвично в черевиках, так і дивись, а то от-от зачепиш за кротовину. За старшими дітьми ніяк не встигнеш. Вони, як вітер, погнались у ліс за іншою забавою.

Злотка на узліссі лишилася сама, сіла на травичку і почала щось лепетати то до метелика, то до медунки. А навколо так було хороше! Так любо світило сонечко, чірінькали пташки, гуділи джмелики.

Тут щось заслонило сонечко, щось ззаду засопло — і не встигла Злотка оглянутися, як беркиць головою додолу.

Не встигла вона спам'ятатися й устати, як знову беркиць! Щось липке й червоне обілляло білу суконку і нові черевички.

Злотка ані піікнула. Знов піднесла голівку. Жах! Над нею стояв величезний, як гора, бугай, копав передніми ногами землю і страшенно ревів. А Буцьо, якого вона ще недавно поїла молоком, якраз біг до неї, зігнувши голову. Далі Злотка не пам'ятає. На щастя, надбігли пастушки, відігнали палюгами бугая і віднесли напівживу Злотку додому.

Ясно, роздерті й скривавлені суконка й черевички пропали.

Але як раділа мама, що її Злотка жива і що їй нічого важливого не сталося!

З того часу старого бугая не випускали на пасовисько, а Буця, все ще вважаючи його за телятко—адже не мав ще рижків! — пускали вільно пастися з чередою. Тільки вже його не називали Буцьо, а Буцай.

Та скоро всім прийшлося свою думку про нього змінити.

Злотчині старші брати — Юр і Слав дуже любили різні вояцькі гри. Вони стріляли потайки з батькових пістолів, робили самі собі обрізи зі старих мисливських рушниць, скакали через «кобили», яких уживають вояки для вправ у скоку; виробляли різні штуки на трапеції та на гігантах. На обід і на вечерю вони приходили такі, що їх би не пізнала рідна мати, якби їй це не було звичним.

Іноді хлопцям не вдавалось затаїти сильно підбите око або розтрошену обрізом руку, або обпалене порохом волосся чи одяг — тоді їх чекала страшна батькова розправа: нагаї й карцер. Вони в таких випадках почали уникати з'являтися до столу, якось пробивалися на кухні і поводитися тихше води, ніжче трави. Але скоро таке їхнє поведження стало найбільш підозрілим. Як тільки хлопці не з'являлися до столу, всі вже знали: за тим щось є! Напевне, якесь шалапутство.

Тоді хлопцям прийшлося з'являтися кожен раз до столу з усіма своїми «оздобами»: все ж іноді можна було якось замаскувати їх чи якось іншим способом відвернути увагу дорослих від гулі, рани або що.

Але що іноді можна було скрити від старших, ніколи не можна було сховати від дітей.

Сестрам якось впало в очі, що брати з якогось часу приходять постійно з гулями на чолі. Що це може значити? Давай запитувати. Хлопці ніколи не хотіли утаємничувати в свої гри сестер, а тепер

тим більше. Це ще палкіш підбурило цікавість дівчаток, і вони вирішили за всяку ціну довідатися про таємницю. На загрози розповісти батькові усе, хлопці спасували і розказали дещо про свої бичачі бої.

Бичачі бої! Це щось мусіло бути надзвичайне. Дівчатка не відстали, аж поки хлопці не згодилися ці бої показати всім іншим дітям.

І от одного пополудні зібралось яких дванадцятьоро душ дітей, своїх і чужих, на лісовій галяві. Посередині галяви зробили місце для тореадора і для пікадорів. Пастушки нагнали Буцаю — і змагання почалось.

Спочатку виступили пікадори. Кожен з них почав дрочити Буцаю, стукав чолом об його чоло, щипав його за карк, крутив за хвіст.

Нарешті, коли вже здавалось, що бик досить розлючений, — виступив Слав — тореадор. В його лівій руці об'явилась червона хустка (От де та хустка опинилась! А служниця Наталка надаремно її так довго шукала!), а в правій руці шпага (в нашому випадку не така то й тупа паличка з приробленим держалном).

Тореадор почав то прискакувати до бика і шпигати його шпагою, то відскакувати. Розлючений бик гнався за ним, але тореадорові завжди в найгіршому моменті вдавалось кинути бикові на очі червону хустку. Та й пікадори не ловили гав: хапали за хвіст, кидали під ноги дрючки.

Дехто з дітей вже не міг на таке дивитися. Злотка плакала, захлинаючись, і все просила не мучити Буцаю. Але інші діти кричали, підохочували й плескали.

Коли бик упав чи не вдесяте через дрючки і невстаючи почав у безсилій люті ревти — змагання вважалось закінченим.

Але скоро, на радість Злотки, у Буцаю вирости роги.

Після якогось нещасливого випадку при змаганнях — про що, окрім покривджених, ніхто нічого не знав — бичачі бої припинено. Ніхто з дітей про них уже й не згадував. Гралось в інші гри, були нові зацікавлення.

За деякий час прийшлося Буцая знову перехрищувати, а то з Буцая на Буцила.

Раз пастушки донесли пані, що не можна дати ради з Буцаєм. Палюги він вже не слухас, коли побачить поблизу якісь коні — женеться до них, зриває з припону, взагалі поводитьсь так, ніби якийсь навіжений.

Пані не звернула на це уваги й за клопотами забула про це. Одначе не проходило й дня, щоб пастушки не скаржились, але все якось лишалось при старому. Одного разу всі домашні могли пересвідчитися, що пастушки не видумують.

Обідали, як тут скаженим чвалом пригнались на подвір'я змилені коні, що були на пасовиську, а за ними роз'ярений Буцай. Коні до стаєнь, але Буцай миттю звідтіль їх вигнав. Тоді вони одчайдушним скоком через високий паркан опинилися в городі й так урятувались. Чудно: скакали навіть і не верховики, які звичайно боялись переступити і через колоду.

Тим часом Буцай нап'яв на роги кількасажневий паркан і хотів бігти за ними. Але паркан все зачепляв за щели, колоди і не дозволяв далі.

Тут із дому вибіг з рушницею пан, націлився і хотів застрілити проклятого бугая, що поранив його дорогу англійську кобилу. Та лише цокнув курок.

За паном слідом прибігла пані й схопила його за руку: — Бачиш, сам Бог не хоче, щоб ти його застрілив! — Пан лише закликав. Подивився в заряд: непорушений патрон!

Буцило, змалечку панин мазунчик, дався їй відвести до хліва, де і залишився на довгий час.

Все на світі забувається. Скоро про цю пригоду ніхто й не згадував. Мабуть, найдовше пам'ятав пан, а власне, аж поки не загоїлась у кобили рана на боці й рубець не впадав уже так перед очі.

Якось Буцило знов опинився на пасовиську, і того дня якось обійшлося усе благополучно. Нічого не сталось другого й третього дня. Раз біля самої морди Буцила промчав Слав на чорному арапі — й нічого.

Але на четвертий день чи не чорт вліз до Буцила? Сталось нещастя.

Зранку, як звичайно, пастушки вигнали череду, і сам дідько поніс їх до цегельні. Все було гаразд, аж поки Буцило не побачив коней, якими селяни возили воду з річки до заводу. Тоді він безголово кинувся на найрудішого коня (так: на найрудішого, і це треба пам'ятати!), підняв його на роги, вирвав з посторонок і кинув ним об землю.

Тут погонич та інші возії почали гатити в Буцила шворками, поліняками, що тільки не попало під руки. Збіглись і робітники. Між ними був один «фабричний» в червоній сорочці. Як тільки Буцило його побачив, — до нього! Не знаю, що могло б статися, якби «фабричний» не стрибнув в ту мить головою до глибокої ями на глину.

Не бачачи перед собою вже нічого ненависно-червоного, Буцило повернувся до забитого коня. Тут тої червіні було повно. Треба було її розчалапати, втовкти в порох, зрівняти з землею!

Який страшний був тоді Буцило! Увесь скривавлений, з намотаними на рогах кишками, він ревів і товкся, немов сам сатана.

Присуд Буцилові був короткий: Смерть!

Це відкликати вже ніхто не міг і навіть не збирався.

Покищо наймити прив'язали Буцила грубезним залізним ланцюгом до стовбура в хліву і замкнули двері на замок.

Якби Буцила зараз же після вбивства розстріляли, — всі б з тим погодились. Так би йому належало! Але пройшло вже з того часу кілька днів, і Буцило стояв, тісно прив'язаний до стовбура, без води і без корму. Іноді він подавав про себе знак і з голоду ревів.

Пані не витримала. На її наказ наймити пробили отвір в стіні біля жолоба і щодня ставили там відрами воду і вкидали пашу. Ніхто вже не насмілювався близько підійти до Буцила. Діти дивилися на в'язня лише через шпари, дуже жалували його і потайки приносили йому хліба з сіллю.

Раз, коли вони так прибігли до отвору з хлібом, побачили маму, як та, перехилившись, гладила рукою Буцила по голові і плакала. Діти миттю повернулись і втекли.

Того дня з далекого міста прийшли по Буцила два велетні.

Батько, якому завжди було потрібно грошей, продав його різникові! А це були наймаки від різника. (От чого мама плакала!).

Вони наполовину обрізали бику його невеликі, але дуже міцні роги, де тільки зазначався другий рік, спутали ноги, прив'язали голову цілком тісно до ніг, скрутили набік хвоста і так погнали з подвір'я.

Пані, ридуючи, зачинилась у кімнаті.

Всі діти кинулись до велетнів з проханням не прив'язувати хоч хвоста, щоб Буцило міг собі відганяти мух. Де там! Дітей ніхто не слухав і вони кричали й плакали від безсилля.

Нічого не зробиш! Мура головою не проб'еш
Ці страшні люди таки погнали Буцила. А як він упи-
рався!

Бідний, бідний Буцило!

Ах, яка ж була радість, коли Буцило з крива-
вими смугами на боках і через очі, з піною коло
роздертого рота, з розшматованими посторонками
на рогах і на ногах пригнався за годину назад на
подвір'я!

Діти забули за страх перед ним, бігли напроти
з хлібом і з сіллю, гладили його і плакали від ра-
дості.

Ніхто не здогадався напоїти його, а хліба він
не хотів їсти. Він стояв, тяжко віддихував і пово-
див налитими кров'ю очима.

За деякий час прибігли задихані й спочені най-
маки, що про них вже всі й забули. Чого вони ще
тут хотіли? Адже само собою розуміється, що Бу-
цило вже викупив свою свободу і з двору не піде!
Правда, правда ж, мамо?!

А Буцило таки мусів піти! Гроші — сто карбо-
ванців були за нього вже давно заплачені й бозна
вже де. Нічого не допомгло, що він порвав такі гру-
бі посторонки, що прибіг сюди, додому, до своїх,
шукати захисту від цих катюг. Та ж тут ніхто не
може й оборонити! О, будьте ж прокляті ці сто
карбованців!

Ох, чом ти, Буциле, не втік кудись у хаці, да-
леко від людей?

Буцила знов зв'язали, міцніше і старанніше.

Зв'язали морду, ноги, хвіст і... і... не можу вис-
ловити що ще, щоб не жахнувся хтось з вас, хто
такого ще не бачив, людської жорстокости.

Дивитися на це не можна було!

Цього разу вивели Буцила без супроводу дітей.
Вже ніхто ніколи не побачив його.

Але, що це я говорю: вже ніхто ніколи не побачив його! — Бачило його багато людей, й то ще не раз!

Як це лишень вийшло? Він якось мусів вирватися від тих катюг — інакше би світ перевернувся від такого блюзнірства!

Так! Він вирвався і втік до найбільшої гущавини нашого лісу і там назавжди оселився. Про це найліпше могла б розказати Злотка. Але як це сталось!

Ну, ясно: він якимсь чудом розгриз наперед посторонки, що стягували йому морду, потім ті, спутували ноги; добре буцнув одного велетня, потім другого, так що їм назавжди відпала охота йти по нього до двору втретє, — і драла!

Але добре пам'ятаючи зраду своїх і вже не очікуючи в нікого оборонця, він подався туди, до гущавини, де його ніхто не міг би піймати — ні чужі, ні свої.

Звідтіль він виходив лише вночі, страшний, як ніколи.

Нічліжани вже так боялися його, що не відважувалися виводити на пасовисько коней.

А найбільше давався він тепер у знаки батьковим англійським кобилам: що на кожній щоночі шрам, як не на боці, то на ногах.

Єдине лишається незрозумілим: де взялася у мами друга половинка Буцилового лівого ріжка? Адже наймаки лишили тільки горішню половину?! А це філе наступного дня за обідом, яке мама не хотіла їсти?

РОСТИК

„Дивіться, мамин мазунчик знов збирається додому!“ — такими словами пані радникова після обіду звернулася до всіх дітей. А „мазунчик“ справді зібрався, надягнув наплечник з книжками і сказав пані радниковій, що він уже йде.

На дворі було болото по вуха. До дому п'ять верст.

Але пані радникова чомусь не здержувала Ростика, і він подався впрост через греблю, де болота було найбільше. Там не тільки загрузали люди, а й коні. Одначе греблі не можна було обминути.

Інші діти скорше побігли на замкову вежу подивитися, що станеться з Ростиком, чи не загрузне дець?

За хвилию вони побачили внизу якийсь клубочок, що його можна було прийняти за Ростика. Ростикова біла кудлата шапчинка біліла здалека. Але не видно було білої хутряної лямівки кожуха.

Ростик чи не Ростик?

Той клубочок котився все далі й далі, зупинявся, чіплявся за верби, що росли обабіч греблі, і за деякий час цілком зупинився.

Як це дійсно Ростик, то він вліз у порядну халепу. Йому треба, щоб попасти на дорогу додому, перейти на другий бік греблі. А це, очевидно, не можна зробити. Он загрузло там кілька возів з мішками й з людьми, і коні не можуть ані сюди, ані туди. Ростикові прийдеться повернутися.

Але що це? Клубочок лізе на дерево, з дерева скаче на хребти загрузлих коней, а відтіль на другий бік

греблі. При цьому він ледве не скочується до озера, але вчасно хапається за стовбур.

Слава! Ростик уже на безпечному шляху. Правда, там також повно калюж. Але як Ростик дав собі раду на греблі, то там тим паче.

От видно, як якийсь селянин його переводить, як далі кидають йому через дорогу кладку, а там уже закрут, і за хатами нічого не видно.

За деякий час діти з вежі побачили на горбку за селом якусь крапку, яка все посувалася наперед.

Це напевне Ростик!

Шкода, на таку віддаль не можна докладно роздивитися. Ну, скоро можна буде й так запевнитися. Як запалить на самому верхку горбка багаття — умовний знак, то це Ростик.

От уже видно дим.

Слава! Слава! Якби так можна було вивісити прапор! Славко побіг по простирало, повісив його на тичку і всадив на вежі між камінням.

Вітер прапор нап'яв. Під ним стояли діти — Славко, Злотка й Марка, махали руками і тужно дивилися за Ростиком, що крапкою посувався все далі й далі, аж поки не щез.

За якусь годину-дві він буде вдома. А там мама, надвечір чай з гарячими маминими булочками. Ах, чом не прислали коней! Мабуть, як завжди: всі коні в роз'їзді. А тут так чекаєш твої суботи, коли звільнишся на один день зі школи.

Дітей брав жаль на батька, маму й на цілий світ.

Видко, їх ніхто не любить, тож і не треба! Вони не поїдуть додому, навіть якби по них і прислали коні.

А чом би не зробити так, як зробив Ростик?

Колись уже так зробили. Так Марка втратила півчобіток, і до сьогоднішнього дня десь він там у болоті на греблі. А Злотка дістала коклюш і відлежувала. Славкові ще можна було б відважитися, та пані радникова після того нещасливого випадку не пускає. Яка несправедливість! Чому Ростикові можна, а іншим ні?

Однієї суботи, коли з дому знов не прислали коней, а Ростик знов збирався в путь, пані радникова взяла його до своїх кімнат на допит. За хистком випадково була Злотка і все почула.

— Скажи, Ростіку, чому тебе завжди так тягне додому? — почала радничиха. — Чи тобі тут зле? Чи я не опікуюсь вами, як належить? Аджеж вам тут ліпше, ніж дома!

Ростик схилив голову і тихо відповів: — Там є мама!

Пані радникова прикусила губу: — Ах, так! Мама! А що, власне, ти хочеш від тієї мами?

Ростик ще більше нахилив голову і сказав, запинаючись: — Помогти мамі.

Пані радникова витріщила очі: — Що ж ти можеш допомогти?

А Ростик на це: — Ну, хоч щонебудь!

Пані вже не задержувала Ростика і, коли він вийшов, зідхнула: „Ах, чом я не маю такого сина!..“

Злотка вискочила з-за хистку, як опарена.

Боженьку, в той час, як вони всі — Славко, Марка та й вона, Злотка, тільки й думали про мамині булочки, — Ростик перся через болото й сніг, щоб „помогти мамі хоч щонебудь“! Напевне мама про це нічого не знає. Траплялось же зчаста, що вона неуважно відштовхувала Ростика: „Не перешкоджай!“ Та ж і як можна було б знати: діти тільки те й робили, що ждали того й того й того, про ніщо інше й не думали. Але хто б міг сказати, що вони не любили маму?

І Злотці стала перед вчима одна з багатьох субот, коли присилали коней, і всі діти могли їхати на неділю додому.

Скільки ж то було радості! Чим ближче під'їздили, тим більша радість наповняла груди.

От уже запус і батьків ліс. От мамині березки, що ними обсаджений рів навкруги хутора. Як приємно було, коли вони били в лице своїми заіненими гілками. Це ж перше привітання з дому! От уже зачули пси й брешуть, прибігають, скачуть на санки, лижуть обличчя, вимахують хвостами. Скоріш, скоріш! Навіть коні, зачувши дім, без спонуки прибавляють ходу. От закрут — і санки під ганком.

З освітлених дверей вибігають домашні і кожен хапає когось із дітей. Але всі діти хочуть попасти до мами, притулитися лицем до її лица, до її милої долоні.

На столі в маленькій теплій їдальні кипить самовар, стигнуть гарячі булочки. Мама, така радісна й ласкава, кожному наливає чаю, набирає конфітур. Діти галасли-

во виповнюють їдальню. В такі дні не стримає їх ні присутність батька, якого вони боялись, ні присутність чужих людей...

А що, власне, мама мала з приїзду дітей? — Тільки більший клопіт!

Хто вставав у понеділок найраніш? — Мама!

Хто грів кожному панчішки та черевики? — Мама!

Хто вибігав так, як був, на мороз до санок, кутав ноги й руки дітей в кожушини, щоб „не дуло?“

Так! Ніхто з дітей про маму не думав, і навіть про це ніхто з дорослих їм нічого не говорив.

Але як знав Ростик?

З того часу Злотка почала придивлятися до свого братика, мов до якогось чужинця.

Яке в нього було особливе обличчя! Зі своїми великими яснокарими очима і неслухняним волоссям, що над чолом стирчало різком, він був подібний на якогось жучка. А той його напівздивований простосердно-дитячий погляд!

Якась ніжність наповнила груди Злотці.

Тільки подумати: були ж такі хвилини, коли вона його страшно не любила! А це тоді, коли вони, бувало, за щось поб'ються, а їх обох без розбору поставлять на коліна, ще й накажуть поцілуватися: „Це ж твоя сестричка! Це ж твій братик!“

Чи можна було тоді поцілувати Ростика? Та ж гнів на нього так і кипів!

А тепер? Золотка б його радо обійняла, якби він тут був і якби це не здавалось дивним.

І те, що раніш здавалося його виною, чи не здається тепер виною самої Злотки?

Злотка почервоніла.

Так! Так! Ростик ніколи не зачіпав, а все вона чи Марка

Але це не тому, що він почував себе слабкішим, чищо. Ростик був сильніший навіть і від Славка, який перевищував його на цілу голову.

І враз так яскраво став перед очима Злотки один випадок.

Це було одного весняного понеділка. Вони йшли з дому до школи пішки. Десь на першій третині дороги вони мали певне місце, де щоразу зупинялися відпочи-

ти. Першими завжди приставали дівчата. Хлопці сідали на кілька кроків далі.

Цього разу Марці щось не сподобалось так сидіти. Вона встала і протягла за руку Злотку: „Ходім, сядемо спереду!“ Хлопцям це вдалось яким викликом. Вони також встали: „Ні, ми сядемо спереду!“ — і сіли на кілька кроків далі. Дівчатка знов встали, хлопці собі — і почалися перегони.

Першою почала приставати Злотка: у неї були слабкі легені. Але вона так боялась лишитись сама, так боялась божевільної Мариськи, яка тинялась по лісах, і скажених псів! Тож Злотка намагалась бігти і не могла. Тоді вона почала просити Ростика — Славко і Марка ніколи б не послушали! — щоб зупинився.

Ростикові шкода було Злотки, але тут ішло про його хлопчачу честь. Він не міг припинити перегони.

Вже було два рази перегнав Марку й крикнув їй: А бачиш, я таки попереду! і щоразу вертався до Злотки. Та Марка все не погоджувалась: „А от ні! А от ні!“ І перегони починалися знов.

За кілька хвилин Злотка впала. Вона не могла вже ні бігти, ні кричати. Інші погнались на перед і бозна де вже були. Трохи віддихавшись, Злотка почала озиратись навкруги. Хіба онде не сунеться „дурна“ Мариська? А це що біжить по дорозі просто до неї? Сірий скажений пес! Злотка рвонулась підвестися — і не могла. Щось захарчало в грудях і так страшно закололо! Ні, вже все одно: хай насуне Мариська і хай налетить скажений пес! Злотка заплющила від втоми очі.

Тут справді хтось прибіг і почав її підводити. Був це Ростик.

Злотка тільки тепер побачила, який Ростик добрий. І — чи то вже так Бог дав, коли бачиш щось хороше, й собі бажаєш бути таким — Злотка стала до всіх миліша.

Коли всі в суботу приїзджали додому, вона також бігла помагати мамі. Але, чи то від незвички, чи то від занадто великої запопадливості, їй валилося все з рук. І вона з гіркістю відчувала, що лише перешкоджає. А як добре все виходило в Ростика! Мама, здається, вже без нього не могла обійтись.

От, наприклад, мама згубить шиючу голку і зараз же до Ростика: „Горобчику, в тебе бистрі очка, пошу-

кай!“ — І голка миттю вже тут. Чи десь закотився клубок ниток: „Горобчику, в тебе бистрі ніжки!“.. Ростик сюди — туди і знайде капосний клубок десь там, де його ніхто й не шукав би.

Злотці видавалось іноді, що мама любить Ростика більше, ніж когось іншого з дітей. Тоді вона не знала, що всі матері мають велике щедre серце і люблять своїх дітей без розподілу. Тільки гарних, здорових і добрих люблять з гордощами, негарних, слабких і злих — з ганьбою і мукою.

Злотка якогось запиталася: — Мамо, кого з нас ви найбільше любите?— Мама показала свої пальці:—Котику, подивись: якби обрізати цей палець — буде боліти, але так само буде боліти, як обріжеш той чи той.

Це Злотку цілковито не пересвідчило, і вона вирішила, що Ростик — це мамин більший палець, який адже болітиме більше.

І все ніби свідчило про це.

Власне, це все було щось ледве помітне, іноді ані не можна було сказати що. Але Злотка була певна, що це їй не здавалось лише, а дійсно було так. Хіба мама не глянула з більшою ніжністю на Ростика, коли давала всім чай? Хіба не поцілувала його на прощання два рази, в той час як решту дітей лише раз?

І всі домашні хіба не любили Ростика найбільше? Тут Злотка могла б навести безліч прикладів.

А чужі?

Відчувалось, що учителі, наприклад, ставились до Ростика ліпше, ніж до Славка, хоч Ростик вчився не гірше, цебто однаково погано. Ростика з більшою охотою приймали товариші до своїх ігор. Ростика не боялись чужі дівчатка і завжди прибігали, щоб він їм щось поміг.

От Любочка рішення якоїсь і найпустішої задачі ані не уявляла без Ростика. Зразу сполудні вже, було, біжить. Звичайно рожева, мов херувим, у своєму ковшу з вивірок, тепер влітала вона з поблідлими щічками до кімнати і зараз же до Ростика: „Ростик, Ростик, поможи! Завтра мене викликають!“

І Ростик помагав, терпеливо аж до ночі пояснював усе Любочці яка ні та й ні зрозуміти два рази два.

Нарешті здавалось, що два рази два Любочка вже вміє. Вона радісно прощалась. А Ростик лягав спати з очікуванням завтрашньої двійки й тижневих батькових нагаїв.

А як же ставилась до Ростика сама Злотка?

Так, вона тепер це знала: Злотка любить, любить, любить Ростика і вічно буде любити!

КНЯЖНА

I-i-i-i! Й-й-i-i! — рже зі стайні Княжна, батькова нова кобила, яку він кілька днів тому купив поза очі і яку щойно привели з Заруддя.

I-i-i-i! Й-й-i-i!

Дітям здається, що вона так рже з туги за своєю великопанською стайнею і за своїм паном — майором гр. Горохольським.

Й-й-i-i! I-i-i-i!

Треба побігти на неї подивитися!

• Прибігли і за перегордкою, де стоїть звичайно Серафимка, на якій вони вчилися їздити верхи чи ще не трилітніми, побачили Княжну, прекрасну кобилу з орловських рисаків, сіру в яблуках.

Вона здавалась посестрою Серафимки: однаковий зріст, такі самі яблука, тільки в Княжни трохи темніші. Її стрункі передні ноги, перетягнуті в піджилках пов'язками, так і-гнали, а голова з блискучими очима і розширеними ніздрями все витягувалась до дверей в напрямі до Заруддя.

Даремно Серафимка, прозвана ще Нянькою за свою лагідність до дітей, знайомлячись, приятельськи обнюхувала її. Вона на це тільки форкала і відверталась.

Шкода, це ж має бути пара для Серафимки до нової коляски!

Наступного дня, в неділю, батько велів після обіду запрягти нову пару, щоб її випробувати і разом показати мамі свій зруб.

Вийшла мама, незвичайно святочно вдягнена, в мережаному уборі на голові, з китаїською парасолькою від сонця, уся якась просвітлена і радісна. Вона сіла в коляску.

Діти радо скочили б за нею, але їх ніхто не запрошував, а самі вони сьогодні якось не відважувались.

Вони бентежились нової коляски і чепурної мами і, здається, гадали, що не годиться їм зі своїми одягами, хоч уранці чистовбраними, але вже замурзаними, сідати біля неї.

Батько, перебравши віжки від наймита, лягнув ними — і коні пішли

Діти лишилися позаду. Тільки Ростик в останню мить скочив на драбок, як форес, і пригнувся там, щоб батько його не помітив. І він же пізніше розповів дітям, що було далі.

За якусь годину приходять мама з поламаною парасолькою і, знайшовши Іва, схвильовано говорить йому щось, з чого діти перехоплюють лише уривок:

— Іво, Іво, біжи на зруб, а то він заб'є її!

Ів — мамин 18-літній первак — з деякого часу робить маминого сердюка і «усмирителя» батька. Він негайно біжить на зруб.

Діти дивляться на його кремезні, але порожні руки, і тремтять за нього.

З усього видно, що батько розгнівався, а коли він гнівається, то не пам'ятає себе і може Іву попасти.

Мама на всі допити, що сталося? — нічого не відповідає.

За деякий час прибігає Ростик. Його оточують діти і челядь, і він, ледве переводячи дух, розповідає таке:

„Спочатку все було гаразд, хоч коні не бігли сворно. Аж минули Материнщину і приїхали до Батьківщини на зруб.

Княжна все якось чудерно заплітала ногами: то рвоне посторонки, то подається назад. Але Серафимка вирівнювала, а батько захопився розмовою з мамою і не звертав на це уваги.

Враз Княжна, майже присівши задом, ледве не перевернула коляски. Батько похопився і лягнув її батоном. Це в нього вийшло, мабуть, цілком несамохить.

Княжна форкнула і брикнула задніми ногами.

Батько ляснув, уже цілком свідомо, другий раз і третій.

Княжна стала, як вражена, потім, уся зіп'явшись, як не понесла! Рів не рів, пеньки не пеньки.

Даремно батько, приставши на передок, з усієї сили напинав віжки. Даремно Серафимка упирала дишель. Княжна, з роздертою удилами мордою і граючи м'язами від обурення і напруги, несла і несла.

Ростик давно при якомусь наскоку коляски на пеньок випав з драбка.

Мама за хвилину з коробом також лишилася позаду.

Княжна все несла, а батько, згинаючись усім тілом і випростовуючись, шмагав її до крові.

Коли прибіг Ів, „успиряти“ не було кого:

Батько сидів на дишлі і відсапувався, а Княжна з обіраним посторонком стояла побіч, уся тремтячи, і зле поводила очима.

Прийшовши додому і миючи скривавлені руки, батько усе грозився:

— Я їй покажу! Я з неї виб'ю норов!

За кілька день велено Княжну окульбачити.

Стоячи під сідлом біля кола, вона все вигравала ногами, мов танцюючи. Вийшовши на подвір'я, Ів не міг нею налюбуватися: яка краса!

• Коли батько сіз і рушив візкою, Княжна пішла легко і струнко, мов під марш.

За якусь годину Княжна прибігла на подвір'я, але без пана. Криваві шмугарі на спині і мило прозрадили Іву про все. Це так, напевно, батько вибивав із неї норов!

Ів негайно відкульбачив її, поплескав рукою по шії та, провівши кілька хвилин по подвір'ї, щоб охолочила, пустив її до стайні.

Серафимка зустріла її радісним іржанням, витягуючи в її бік морду. Мабуть, щось мило говорила їй на привітання.

Але Княжна, як і першого дня, все від неї відверталась і зле поводила очима.

Серафимка, зникаючі моргаючи, дивилась на неї добротливо і запитливо. Уникаючи її поглядів, Княжна цілком відвернулася, пішла в найтемніший куток стайні і стала там. —

Самоти! Горді натури не потребують співчуття!

Але вранці Ів, ідучи й собі випробовувати Княжну, побачив, як вона разом з Серафимкою схрестили свої шиї і кивали головами, ніби підтакували в приятельській розмові одна одній.

Батько, вставши, як звичайно, пізно, велів запрягти Княжну і Серафимку до воза і їхати по воду.

Наймит почухав потилицю, але не перечачи, вивів зі стайні коні і почав їх запрягати. Серафимка, звикла до всього, покійно підставляла під посторонки ноги. Княжна здивовано і вороже озиралась то на віз із сорокавідерною бочкою, то на дишель і не давалась впрягти.

— Но! Чи ти сьогодні приведена, чортяко? — лаявся наймит.

Цей вислів „сьогодні приведена“, зчаста господарем уживаний і перейнятий усіма домашніми, натякав на немоторне поведження нових служниць, яких звичайно наймали на весну. Вони розбивали на кухні дощенту посуд; підлога в покоях під ними сковзалась, як сковзанка, а етажерки немов самі нарочито до них чіплялися і переверталися з усіма своїми порцеляновими прикрасами.

— Но!..

А „сьогодні приведена“ товклася біля воза по посторонках і шворці, як, розгубившись, нова служниця по черепках.

Наймитові прийшлося відчіпляти посторонки від шворки і, посадивши їх Княжні на шию, тягти її силоміць до воза.

Запірши, він з бідою вирушив з подвір'я.

— І де той Панас пропав? — бідкається Уліта, старша корівниця, вона ж і старша куховарка: От-от полудень, а тут обіду нема чим зварити! Біжи-но, Наталко, подивись, чи вже їде?

Наталка, її підручна, таки справді сьогодні приведена, біжить мерщій на двір, перекинувши горщик з милоком, і там, на цілковиту злість Уліті, застряває.

Нема ні Панаса, ні Наталки, і з обідом роби, що хочеш!

Того дополудня води так і не дочекались.

Наймит приїхав з розбитою бочкою і з поламаним возом. Злізаючи з воза і відкидаючи розтрошене пужално, він зі зціпленими щелепами тільки лаявся:

— От вража кобила! А бодай їй!

Надійшовши і побачивши збідовані коні і поламаний віз, Ів насупив брови і крикнув:

— Хто тобі казав запрягати до воза нову пару?

— Та ж пан казали! — відповів, і собі кричачи, Панас і додав: — Щоб я пропав їхати нею вдруге!

Ів, повернувшись на одній нозі, влетів до їдальні і до батька:

— Як ви могли наказувати запрягти Княжну до воза?

Батько загрозово почав уставати з крісла, мов за своїм нагаєм:

— А чи мав я тебе питати?

Ів, на здивування притихлих за столом дітей, підняв сміливо голову і одчайдушно відповів:

— А так! Якщо самі, пане кіннотчику, не знаєте, що Княжна тільки верховик і не знесе бича!

Батько встав на ввесь свій довгий ріст і хотів ударити Іва:

— Не тобі мене вчити, щеня!

Та Ів, перехопивши батькову руку, так її стиснув, що той аж присів.

Батько мовчки просидів аж до кінця обіду і мовчки відійшов до своєї кімнати.

Наступного дня діти довідались нечуване: батько подарував Княжну Іву, а не продав гиялям на шкіру, як це хтось було напередодні пустив несамовиту чутку.

ЗАЙЧИКИ

—Ростик з ловів прийшов без здобичі!

—Нечуване!

—Ростику, де твій трофей?—чіплялися до нещасного Ростика останні діти, заглядаючи до його мисливської торби. Слав для цілковитого пересвідчення перевернув торбу навиворот і, глузливо тріпаючи нею, ствердив:

— Де нема, то нема!

— Може він ще не вміє стріляти? — закинула шпильку Марка.

— Стріляти то він уміє,—встрягла Злотка й собі. —Хто ж учора на змаганнях, як не Ростик, раз за разом попадав у ціль просто в око? Але чи не злякався він бащуцького Ничипора, що на Калинській галяві повісився недавно, коли зірвався був такий страшний вітер?

Тут встав Юр, який сидів біля грубки, і сказав сміхотливо:

— А ну подивимось йому в штанці, чи мокрі? — зробив рух в напрямі до Ростика.

Ростик, зняковіло стоячи посеред кімнати, дотепер ніяк не боронився і мовчав. На слова Юра він зашарівся і, побачивши, що той справді йде до нього з простягненими руками знімати штанці, прийняв оборонну позицію і затис п'ястуки.

Такої ганьби він стерпіти не міг.

— Тільки не спробуй! — крикнув він загрозово.

„Дорослий“ Юр, глядячи на „малого“ Ростика, весело розсміявся:

— А от спробую, і що ти мені зробиш? — і схопив руками за Ростика кожухок. — Ану, Славку, йди по на підмогу!

Ростик почав колотити п'ястуками навколо себе по братніх руках, мов по бубні:

— Не смієш! Не смієш!

Відбиваючись, він порекинув кілька стільців, перетяг набік скатертину зі стола, ледь самовара не стягнув.

Марка і Злотка вискочили ногами на канапку і почали підохочувати:

— Скинути штанці! Скинути штанці!

Піднявся галас на весь дім.

Мама з переляканим обличчям прибігла з комори, не добравши масла, і почала вгвтувати:

— Та лишіть його!

Але це не допомагало, і діти галасували далі. Тоді вона, почувши в снігах кроки, скрикнула: „От іде батько!“ — враз настала мертва тиша.

Ввійшов Ів, розібравши в чому річ, він скинув з плечей кілька зайців і, показуючи на найбільшого, сказав:

— О, Ростик молодець! Бачите, якого він уклав!

Діти засоромлено почали дивитись то на зайця, то на Ростика.

— Чому ж Ростик нічого не сказав?

— Мабуть з надмірної скромності! — відповів Ів з усміхом і моргнув хитро Ростикові.

Ростик спаленів і, запинаючись, але твердо і голосно сказав:

— Я нічого не зстрелив, це Ів!

Діти здивовано почали дивитись то на Іва, то на Ростика.—

Хто ж, справді, того зайця уклав?

Так вони це і не дізнались: увійшов батько. А з його приходом діти звичайно затихають, як в німому царстві.

Довідались вони про це далеко пізніше, коли були усі дорослими.

Мама давно лежала під дерном. Ів і Слав після першої хуртовини блукали десь по світах. Цвітка була за горами, засилаючи до Материнщини Дунаєм щороку на Великдень шкаралупку з крашанок.

Не було вже і милого старого дому. Стояв ново-збудований.

Останні діти — Юр, Злотка, Марка і Ростик з часта зимовими вечорами залюбки збирались у Злотчиній і Марчиній кімнаті і, сидючи на підлозі біля саморобного ватрану, перебирали, мов чотки або пелюстки материнки, спогади з дитинства.

— А скажи нам, Ростику, як було з тим зайцем? — запиталась якогось вечора Злотка. — Так пам'ятаю цей вечір, мов би сьогодні це сталось. Ів і ти збираєтесь на стійку до Калинської галяви.

Ів налихає до своїх ловецьких чобіт підстилку з соломи, тісно затягає ременем півкожух, зав'язує шию башликом і, перекинувши через плече свою нову дубельтівку, а тобі віддавши стару, вирушає.

Ти з ним, у своєму лямованому кожущку, з тяжкою рушницею на плечі, статечно додержуєш кроку.

А вже пізня осінь. У ранці на озимині стоїть паморозь.

Ви все віддаляєтесь тією дорогою до Поста. попід той наш ліс, де живе Лісовий цар, Буцило та інші наші дитячі з'яви.

Простуєте до Калинської галяви, де найліпша стійка на зайців, але нема ніде страшнішого місця над ту галяву.

Це вже чужий ліс. Там побережником дядько Кирик.

Він хоч уже і всього надивився на своєму віку і зустрів не одного чорта, все ж уникає ввечорі проходити Калинською галявою.

Там щонаочі від смерку до третіх півнів їздять драбиняками чорти і накладають душі вішалників, що залюбки для самогубства вибирають собі це місце.

Там росте до зими пізноцвіт, хоч ніде інде широко-далеко нема його. Це ті душі вішалників, що втекли від чортів. Навіть худоба не їсть пізноцвіту.

Ів нічого не боїться. Коли він почує, проходячи на стійку, драбиняк, зразу починає вголос читати:

„Да воскресне Бог і розточаться вразі Його! Да біжать од Лиця Його!“...

І чорти, мов на закляття, провалюються крізь землю.

Ви все віддаляєтесь, і вас уже не видно іншим дітям з-під саду.

Як було далі, Ростику?

Ростик, підхопивши, продовжує;

— От ми вже прийшли і стали під лісом на 300-400 кроків один від одного, на яких 100, а то й менше від житів.

Був хороший осінній вечір. Ані туман не лягав.

За хвилю почали вискакувати зайці, то один, то другий, а то й кілька разом. Поскубуть, поскубуть жито і давай брикати, тільки білі хвостики миготять. Зачувши якийсь підозрілий звук, підіймають вуха сторчма і, ставши на задні ноги чи присівши, сторожко підслухують.

Тоді то найліпший приціл.

Заспокоївшись, знов починають брикати, хоч деякий заєць з нічого ніц і шмагне до лісу.

От вже чую: Бах! Бах! — Це стріляє Ів.

Треба і собі, а тут рука не піднімається“.

Ростик робить перерву.

— Що, була тяжка для тебе рушниця? Або душі вішальників пришили невидимими нитками тобі рукав, як ото колись зробили дядькові Кирику? — питає Злотка.

— Де пак! — відповідає Ростик. — Рушниця не була мені тяжка, і душі вішальників не пришили рукав, навіть чортівських драбиняків ми не чули тоді, тільки деколи пугач було розпачливо кричить. Але на це ми з Івом були звиклі, щоб не вважати, що це кричать душі, схоплені чортами. А... — і Ростик не доказує.

— А що? — підхоплюють Марка і Злотка.

Ростик зі зняковілим усміхом, ніби хлопчик, продовжує:

— А просто мені було шкода. Ну, як стріляти в цих зайчиків? Вони під твоїм прицілом так мило брикають, задерши догори хвостики!...

Ів усе гукає, чому не стріляю, адже такий добрий приціл? А я йому відповідаю, що, мабуть, підмок патрон чи курок зіпсувся.

Марка і Злока дивляться на Ростика з матиринською ніжністю і всміхаються, Юр з батьківською вибачливістю і собі.

— Виходить це не ти застрелив того великого зайця? — докінчує Марка. — Це Ів, рятуючи тебе, таке сказав?... Подивугідно, як ти мав відвагу признатися тоді нам у цьому!

БРЕХУХА

Хочу вам розповісти про одну дівчинку-брехуху. Але тут мені приходить на згадку: хтось уже говорив про неї! Якийсь байкар, а хто?*) Дайбіг пам'яті!... Ні, не пригадаю! Та вже байдуже, хто казав, важливо, що казав.

От цей байкар, що не казав, — уже була вигадка. Ніщо не погоджувалося з правдою. Нісенитницею.

Дозвольте, як він казав, — було їй на ім'я?... От пам'ять! Ну, як би не казав, а не так, як було в дійсності. В дійсності звали її Марка, іноді з пересердя — Мара.

Вона мала бурі косми й чорні очі (а бачите, той байкар казав зелені очі! Збрехав!)

І косми й очі горіли, ніби колихали там вогні. Напевне там сідало щовечора сонце, як не сідало, бо чого ж би вони щодня так жаріли?

Якби можна було припускати, що Марка з батьками прийшла сюди з якихось чужинецьких країн, де ростуть такі дівчатка, як гриби, тоді можна було б легко пояснити і Марчин дивовижний вигляд, і Марчине поведження. А то ні!

Той легковажний байкар так і зробив, узяв собі всю справу злегка: сказав, що вона була зайдою, і кінець.

Де там! Її батьки з роду-віку були тутешні, а вона ні приблукана, ні крадена, а таки була їхньою рідною

*) Авторка має тут на увазі брехуху з „Засіву“ Мосендза.

дочкою. Хоч, правда, ніхто б не йняв цього віри. Адже її брати й сестри цілком не були подібні до неї.

Але, як є в когось якийсь сумнів щодо її походження, хай загляне до її метрики. Там чорно на білому написано, що Марка така то народилася там то батькові такому та і мамі такій то, тоді й тоді то.

Та ж я її добре знаю! Товаришувала з нею і часто гостювала в них. Правда, дома її ніхто не називав брехухою, лише казали, що вона вигадує. Але вигадувати й брехати — чи це не все одно? Вся честь! Той байкар, хоч не стояв перед такою задачею: вигадниця чи брехуха? — це добре розумів і так ту дівчину й прозвав, а я за ним, брехухою.

• Все ж брехати і брехати — є різниця.

Що ж брехала вона, ця ніби то зеленоока, у цього нещасного байкаря?

— Та ж тільки те й робила, що носилася, наче дурень з писаною торбою, з пуделком — золотою кліткою, де сиділа не то індійська, не то райська пташка.

Пхе! Розповідайте таке тримісячним!

Збреши так, щоб ніхто не сказав, що це брехня. В цьому й уся шутка. І наша справжня, буроволоса — ця то вміла!

Але я забігаю наперед, а хочу розповісти усе до ладу.

Марчин батько мав хутір, якихось двісті десятин. З тими десятинами міг би зарахуватись у нас за тих часів до підпанків, але він жив, як пан, на всю губу, химерив про різні підприємства і пускав гроші в три рукави.

Її мама побоювалась, що весь хутір піде димом, хотіла рятувати і збирала кожне пір'ячко.

Але скільки треба було б того пір'ячка, щоб урятувати хоч би одне деревце з милого хutora, що мав от-от піти з торгів?

На щастя, пані про це не думала і тішилася, мов дитина, коли якогось дня було назбирає пір'ячка трохи більше.

Марку та її братів і сестер цілком не обходило ані батькове тринькання грішми, ані мамин клопіт з рятуванням маєтку.

Вони жили, як дички в лісі, бож ані мама, ані бать-

ко не мали часу наглядати за ними. І що вони не вичварювали, а найгірше Марка!

От набіжить до мами і каже:

— Мамо! Мамо! Дикі коні столокли геть чисто усю цеглу і кахлі! Я бачила: вони набігли з прерії, а між ними — уяв'їть — був Кголібей!

Сліди Кголібея, як це дослідила уповноважена комісія, цілком сходились з Марчиними. Та якось у звіті для мами несподівано і для самої Марки виявилось, що на пляцу для сушення сирої цегли і кахлів ніхто інший не товкся, як Маруха — донька головного майстра цегельні зі своїми молодшими братами, шибайголовами.

Що без Марухи не обійшлось, — це кожен міг ручити головою. Та так воно й було. Сліди з розчепиреними пальцями, більші — Марушчині, менші — її братів, лягли до їхніх ніг, мов припасовані. Маруха — це циганча з угорських пуст, на те тільки й була здатна, щоб робити різні капості.

Але як це було з Кголібеєм, чи то пак, з Маркою?

Признатися, дуже підозріло. Одне й друге свідчило, що й Марка була при цьому.

Та коли ж сама пошкоджена дівчина-робітниця казала, що ні! А вона таки мала найбільше права на голос, бо це ж її триденну працю столочено. Може вона потурала Марці й покривала її перед усіма чи на перед знала, що пан і так їй все сповна заплатить? Тоді чом би вона так ломила руки й кричала до Марухи: „Чекай но!“ Може, шкода було своєї праці й треба було хоч на комусь зігнати злість?

Вполудне чути було аж до їдальні, як плаче Маруха: це так її батько — майстер відлупцював.

А гер фон Кравзе — це той маляр, що робив візерунки на кахлях і які також були столочені — бідкався при обіді пані: Oh, gnädige Frau! О, ласкава пані! Мій праця, мій праця пропав! Неможна ані повірити! Unwirklich!

Пані співчутливо похитувала головою, хоч і знала, що цієї праці як кіт наплакав. А Марка, ця капосна Марка, почала знов говорити про свого Кголібея. Це він набіг з цілим табуном, усе столочив і подався знов туди на Золотий Захід. Вона це все бачила, а тут гадають, що це зробила якась Маруха!

Очі в Марки розгорілися. Волосся насунулось на

чоло і переконливо притакувало. Можна було б цілком повірити, що дійсно тут був Кголібей. Але пані подразнено перебила її: „Не вигадуй!“ — і почала говорити щось маляреві про велику Марчину уяву.

Дивно, всі дорослі якимсь надприродним способом виметикували Марчині видумки і тільки іноді на око вдавали, що ні в чому не сумніваються.

Коли вона це викрила, обрала за слухачів лише нас — дітей. Як ми їй вірили! Усе до слова! І хіба цього не було б досить, щоб задоволити пиху й найбільшого штукаря, а тим менше, щоб його прославити?

От прийде і вмовляє:

— Ви думаєте, чому не можуть досі спроваджені здалека майстрі пробити батькові артезіанський колодязь? Чи винні бійні машини, що прийшли з Чехії та Відня? Чи глибильний камінь?

Подивіться в рури: адже цих рур не пускає далі Атлант! Це ж він якраз на тому кінці притиснув свою кремезну долоню і від напруги аж кхекає!

Ви думаєте, чому випомпувана вода ввесь час червона? Тому що зашкірна? Чи зумовлена черовним каменем, як вмовляють майстри?

— Це кров Атланта, якому шруб уже повертів на долоні шкіру!

Хто тільки з нас дітей не дивиться в руру — дійсно! — кожен бачив на свої власні очі велетня, як притискає з усієї сили долоню до рур, аж кривиться і кхекає від напруги. Дехто навіть бачив більше. Лиш Йоник — син майстра-чеха несміливо закинув, що він не бачить нічого, тільки темінь, а щодо кхекання — може це лише хлюпотить вода?

Та Марка обізвала його сліпаком, додала, що ведмідь наступив йому на вухо, і порадила подивитися ліпше.

На хуторі також був тартак.

Там часто ставалося нещастя. То когось придушить дерево, а падаючи з пня, чи гіллям когось обкрижить; то упаде тяжке риштовання до ям, поламає всі пили та інше знаряддя і тільки якимсь чудом випустить живими людей.

Цього не могло завинити недбалство — ні робітників, ні майстрів.

Хто ж це коверзував?

Марка казала: Erbkönig! Вона бачила його п'ять пальців на всьому. На корі було видно, як лісовий цар тягнув дерево цілком в інший бік, ніж намічав наруб. А це тяжке рштовання — хіба міг хтось дивгнути, як не якась надлюдина? До того там також було видно слід харцизницьких п'ять пальців.

А сам батько — пан тартака, чи не набрався вже досить страху? Цар щоразу жене відтіль учвал його коня, тюкає й показує йому з-за дерева довгого носа.

Подивіться: чи батько вже не задкує? Адже сьогодні казав майстрам, що прийдеться тартак закрити!

І правда! Всі діти бачили, як було за батьком щоразу колихнулася зелень. Але не всі могли розглядіти як слід довгого носа.

Ще б пак! Та ж він зелений!

Марчина старша сестра, що вважала себе вже дорослою панночкою, захоплювалася читанням різних книжок. В той час якраз вона читала Сенькевича „Quo vadis“ і надхненно розповідала це нам — дітям. Читати це нам самим — не було жадної охоти.

Адже ця книжка була грубша, ніж довша, а потім такі густі рядки, такі мертві і незрозумілі слова! А як прекрасно це розповідала Цвітка! Я досі не маю відваги перечитати цю річ, щоб не розбити тодішнього враження.

І коли не забуду, як Марка нам дещо з „Quo vadis — а“ ілюструвала.

Раз увечері, коли ми в дитячій кімнаті вже полягали спати, Марка вискочила з ліжка і давай нас усіх заганяти: „Ходім, ходім, я вам щось покажу!“

Ми всі на ноги, скік через вікно, щоб ніхто з дорослих не чув, і погналися за Маркою. А Марка впрост до цегельні. За стіною високої огорожі розставила нас рядком і зв'язала кожному очі. За досить довгий час вивела нас з-поза огорожі і на команду „Вже!“ і „Дивіться, горить Рим!“ ми відкрили очі і жахнулися: все горіло!

Плац видавався форумом, сушарня з підвищеними місяцями — колізеєм. Полум'я з трьох велетенських печей пробивалося крізь кількасажневе наверстування цегли, розпікало її добіла і десь аж високо в небі розсіпалось іскрами. Все пашіло. За хвилину не можна було вже встояти на наших місцях. А ми все ж стояли і дивилися, мов зачаровані.

Тут крик: „Пожар! Пожар!“ зірвав нас з місця. Нав-

коло дощані й солом'яні стрішки горіли. мов-велетенські смолоскипи. Все тріщало, падало й розсипалось червоним жаром.

Відкілясь із темряви бігли люди. Мабуть, від палаючого Риму вони також очманіли й цілковито збились з пантелику: поставали навкруги і не рухались.

Якісь чорні тварини рачки вилізли з ям біля печей. Нам видавались вони обгорілими римськими псами. Але пізніше виявилось, що це були майстри, цілком не обгорілі, лише спиті горілкою до ноги. Вони мали ввечорі запалити „великий“ вогонь для досконалого випалення цегли (а це ніколи не обходилося без ославлювання) — ну, і запалили.

А Рим палав.

І не зоглянулись, як на льоджію спали тіні. Може, відтіль уже відійшли сенатори? Тільки посередині ще відсвічували аркади, а під ними щось ворушилось руде. —

Нерон! Чи то була, червона від полум'я, Марка?

Про любий спогад

Книжка починається оповіданням про материнки. Вони пахли чимсь дуже близьким, маминою хутрянкою. І коли хтось із дітей діставав з дому материнку, тоді на душі ставало легше, бо згадувалась Материнщина.

У кожного з нас вона є — далека і тому ще миліша. І збірка ця, — як здається, присвячена окремим спогадам одного дитинства — нагадає нам про нашу Материнщину. Нагадає про найдорожче, укохане — дитинство і маму.

Написані з майстерною простотою новелі оповідають про дітей і їхніх друзів-тварин. Розкривається в них дитячий світ з його радощами і горем. От милий Ростик, неподібний до інших бажанням завжди комусь допомогти: от перше дитяче кохання з писанням віршиків, соромом і сльозами; от „брехуха“, що фантазією перетворює просту реальну дійсність на казку. І тут, і в інших новелях оживає дитяче сприймання світу, привабливого в його першому пізнанні і одночасно моторошного. Бо він, виявляється, жорстокий, цей світ дорослих людей, де убивають на м'ясо Буця, де гине від чийогось підступу мамин улюбленець Тор, де панує подібна до відьми убивця пухнастих кошенят — корівниця Улита.

А між цими двома світами стоїть вона — мила, чутлива мама, що так добре все в житті дітей своїх розуміє, що любить те, до чого прив'язуються серця дитячі, що оплакує Буця і Тора.

В наш час, після того як ми втратили стільки близьких, бачили стільки страшних картин, пережили так багато горя, новелі Роксани Вишневецької кличуть назад, до ніжного дитинства, коли кожна жорстокість боляче ранить молоде серце.

Можна сперечатися про те, для кого ці новелі написані — для дітей чи для дорослих.

На нашу думку, це має другорядне значення. Якщо й не все зрозуміють до кінця діти, то це не зменшить виховного ефекту збірки. А дорослим, які перейшли пекло нашого сьогодні, більше, ніж будь-коли, хочеться часом „попасти до мами, притулитися лицем до її лица, до її милої долоні...“

М. Г.

ЦІНА
5 НМ